

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГЕОГРАФІЇ ЯК НАУКИ

З'ясовано питання історії розвитку та сучасний рівень теоретичних основ рекреаційної географії. Розглянуто основні особливості історії розвитку рекреаційної географії. Розкрито основні етапи становлення рекреаційної географії. Накреслено перспективи розвитку рекреаційної географії у сучасних умовах.

Ключові слова: рекреаційна географія, туристична діяльність, рекреаційні науки, територіально-рекреаційні системи, наукові дослідження.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки та інтеграції України до світової спільноти пріоритетного значення набуває рекреаційна сфера. Слід наголосити, що у нашій країні основи теорії, наукові принципи і методи туризму формувались ще до ринкових перетворень. Міждисциплінарне дослідження рекреаційних проблем у сучасних умовах завершення інтеграції наукових знань із тенденції у закономірність прискорити процес виявлення специфічного об'єкта наукового пізнання і формування на його основі предметної сутності нової географічної дисципліни – рекреаційної географії.

Дослідження і публікації. Різні аспекти рекреаційної географії ґрунтовно висвітлено у працях географів та економістів. Найбільші досягнення цього напрямку має економіко-географічна наука, яка передбачає дослідження поняття, структури, особливостей, територіальної локалізації туристичних ресурсів (В.С. Преображенський, Ю.А. Веденін, М.Г. Ігнатенко, В.П. Руденко, М.П. Крачило, В.С. Мироненко, І.Т. Твердохлебов, Л.Б. Багрова, М.В. Багров); особливостей розвитку територіально-рекреаційних систем (комплексів) (М.І. Долішній, В.К. Євдокименко, Л.М. Корецький, І.В. Смаль, Н.Ю. Недашківська, М.С. Нудельман, М.Д. Пістун, Д.М. Стеченко, О.О. Любіцева, О.І. Шаблій); туристичної місткості та природно-туристичного потенціалу території (М.І. Долішній, М.Г. Ігнатенко, В.П. Руденко, М.П. Крачило, С.А. Генсірук, М.С. Нижник, Ю.М. Лобанов, І.Д. Родічкін, Є.М. Котлярів).

Більшість сучасної економіко-географічної літератури висвітлює особливості рекреації як специфічного виду діяльності, зокрема туризму, санаторно-курортного господарства, проблем забезпечення розвитку туризму об'єктами соціальної інфраструктури.

Формування цілей статті. При написанні статті з'ясовано питання історії розвитку та сучасний рівень теоретичних основ рекреаційної географії. Розглянуто основні особливості історії розвитку рекреаційної географії. Розкрито основні етапи становлення рекреаційної географії. Накреслено перспективи розвитку рекреаційної географії у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Рекреація (лат. recreatio – відновлення сил). У широкому розумінні просте відновлення фізичних і духовних сил, витрачених людиною в процесі трудової, навчальної та побутової діяльності. У вузькому розумінні – різноманітні види людської діяльності у вільний час, спрямовані на відновлення й задоволення широкого кола особистих і соціальних проблем. Розрізняють три форми рекреації: туризм, лікування та відпочинок. Шляхи підвищення ефективності рекреації вивчають різні науки, важливе місце серед них належить рекреаційній географії.

Рекреаційна діяльність носить комплексний характер. Це в свою чергу призводить до її міждисциплінарного дослідження. Найбільш повно рекреаційну діяльність вивчає рекреаційна географія.

Щодо формування наукової дисципліни "Рекреаційна географія", то тут теж помітні вагомні часові відмінності. Термін "Географія туризму" появився в США в 20-ті роки ХХ ст. Трохи пізніше, через 10-15 років наукові статті появилися у Франції, Англії, Японії. Закінчення Другої світової та відновлення економіки спонукало вчених різних країн, проводити дослідження за географічними аспектами туристичної діяльності.

Основи рекреаційної географії в Україні (яка була складовою частиною СРСР) почали формуватися у середині 60-х років ХХ ст. У цей час пройшли значні зміни в соціально-економічному житті: швидке зростання потреб населення в рекреаційній діяльності сприяло усвідомленню того, що задоволення цих потреб стане важливим чинником розвитку суспільства. Тому індустрія відпочинку

швидко розвивалась.

Першими в СРСР за розробку рекреаційних проблем в географії взявся колективи відділів фізичної географії (завідуючий відділом – В.С.Преображенський) і економічної географії (завідуючий відділом – А.А.Мінц) Інституту географії Академії наук СРСР. Із середини 60-років ХХ століття провідне місце щодо розвитку теорії рекреаційної географії належить Московському державному університету ім. М.В. Ломоносова.

За кордоном науковий напрямок рекреаційної географії в 60-х роках ХХ ст. базувався на теоретичних і методологічних засадах економічної географії і вивчення проблеми впливу на господарську структуру, зайнятості населення, транспортних потоків. У 70-х роках ХХ ст. рекреаційно-туристична проблематика досліджувалась уже у рамках суспільної географії. Німецькі вчені Руппер і Майер визначили її як географію вільного часу.

У колишньому СРСР проводились дослідження у галузі культурної кліматології, оцінки природних умов відпочинку, поляризації урбанізованих і рекреаційних ландшафтів, проблем рекреаційних ландшафтів, рекреаційного районування. Значному піднесені цього напрямку географічних знань сприяли також проведені Всесоюзні наради з проблем відпочинку і туризму у 1969, 1972, 1976 роках. Випущено колективні монографії. Розроблялася і сформувався концепція про рекреаційно-географічний простір як основи подальшого розвитку теорії в рекреаційній географії та визначено головний об'єкт дослідження.

Першим важливим кроком на шляху становлення рекреаційної географії було висунуте В.С.Преображенським уявлення про рекреаційну систему як об'єктивне і соціальне за своєю функціональною сутністю утворення. Відповідно, предметом вивчення рекреаційної географії є вивчення територіально-рекреаційних системи (ТРС).

На рубежі 60-их – 80-их років ХХ століття в Україні сформувалися основні центри дослідження у галузі рекреаційної географії. Вони представлені нині університетськими містами – Києвом, Львовом, Сімферополем, Чернівцями. Рекреаційні дослідження проводять також головним чином у Київському науково-дослідному і проектному інституті містобудування, Київському інженерно-будівельному інституті, Інституті географії НАН України. Звичайно, що ця проблема потребує окремого дослідження монографічного, дисертаційного та іншого. У цій публікації не ставиться завдання ґрунтовного дослідження цієї проблематики, тому зупинимося та основних штрихах цього складного питання.

Отже, вітчизняна рекреаційна географія виникла наприкінці 60-х – на початку 70-х років ХХ століття на стику економічної географії, фізичної географії, медичної географії та географії населення.

Відмінна риса радянської географії, полягає в тому, що вона до кінця 80-років ХХ ст. була суспільно-географічною дисципліною, яка вивчала ТРС. Українська географія туризму цього часу знаходилась у тісному контакті з російською. З початку 90-х років ХХ ст. в Україні розпочався якісно новий період розвитку цього наукового напрямку.

Курс рекреаційної географії читався у Сімферопольському педінституті з 1974 року. До цього моменту ця галузь обмежувалась лише науковими дослідженнями і не було вузівської бази для підготовки спеціалістів цього напрямку. З кінця 70-років ХХ ст. курс рекреаційної географії став стабільним на географічних факультетах як класичних, так і педагогічних університетів України.

Так, станом на 1991 рік в Україні лише у Київському, Сімферопольському (Таврійському) університетах (із середини 70-х років ХХ ст.) велась підготовка спеціалістів для туристичної діяльності. На сьогодні таких закладів більше 80-ти різних рівнів акредитації (на жаль, більшість із них є не географічними).

Звичайно, що ця наукова дисципліна потребує негайної докорінної перебудови і розробки її наукового навантаження враховуючи досягнення сучасних наукових видань.

Отже, до кінця 1980 рр. ХХ ст. рекреаційна географія як суспільно географічна дисципліна вивчала рекреаційні системи. З кінця 1990 рр. ХХ ст. та на перспективу предметом рекреаційної географії є просторові закономірності й особливості поведінки людей у процесі рекреаційної діяльності і розміщенням рекреаційних об'єктів. Тобто було вилучено вузьке орієнтування у попередні роки на ТРС, так як у сучасних умовах цей постулат не спрацьовує.

Основні завдання рекреаційної географії лежать у площині виявлення об'єктивних закономірностей формування і розвитку ТРС та їх поведінка у конкретних суспільно-географічних, природних та екологічних умов, регіонів світу, країн, районів. Важливе значення має вивчення

окремих видів ТРС різних видів та рангів з метою обґрунтування їх спеціалізації та рівня концентрації, встановлення оптимальних взаємозв'язків в взаємозалежностей між їх підсистемами.

Подальший розвиток теорії рекреаційної географії повинен проходити шляхом виявлення закономірностей геопросторової організації рекреаційної діяльності, виявлення її таксономічних одиниць, впливу системи чинників, обґрунтування ефективних рекреаційних утворень.

Класичними стали навчальні підручники з цього курсу: "Миرونенко Н.С., Твердохлебов И.Т. Рекреационная география. – М.: МГУ, 1981. – 208 с", та "Крачило Н.П. География туризма. – К.: Вища шк., 1987. – 208 с. і Крачило Н.П. Основы туризмоведения. – К.: Вища пік., 1980. – 120 с".

Популярними стали також російські та польські видання із цього напрямку: 1. Котляров Е.А. География туризма и отдыха. – М.: Мысль, 1978. – 238 с; 2. Николаенко Д.В. Рекреационная география. Учеб. пособ. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 288 с; 3. Царфис П.Г. Рекреационная география СССР: курортологические аспекта. – М.: Мысль, 1979. – 311с. 5. Kowalczyk Andrzej Geografna turazmu. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001. – 287 p.

Відомі цілий ряд навчальних посібників, які є незначними за обсягом, що видаються університетами. Такі публікації підготовлені Таврійським, Львівським, Київським, Чернівецькими національними університетами та Тернопільським педуніверситетом.

Окремо, можна виділити навчально-методичні посібники, які містять поруч із основними науковими проблемами велику кількість регіонального фактологічного матеріалу.

Нову сторінку навчальний посібників відкривають видання випущені у 2000 роках. До таких відносяться:

1. Смаль І.В. Основи географії рекреації та туризму: навч. посіб. – Ніжин: НДПУ, 2004. – 105 с.
2. Масляк П.О. Рекреаційна географія: навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 343 с.
3. Сажнева Н.М. Рекреаційна географія: навч. посіб. – Мелітополь: Люкс, 2008. – 329 с.

Звичайно, що ця наукова дисципліна потребує негайної докорінної перебудови і розробки новітнього наукового навантаження враховуючи сучасні наукові досягнення.

Достатньо слабо розроблені і більшість прикладних аспектів рекреаційної географії. Сучасна рекреаційна діяльність в Україні, де домінує конкурентне середовище, а минула централізована сфера туризму значно нерегульована, потрібні наукові праці, які б слугували прийняттю рішень, тобто допомагали здійснювати управління в цій складній сфері комерційної діяльності.

Із середини 90-х років ХХ ст. предметом дослідження рекреаційної географії є вивчення геопросторових закономірностей поведінки людини у процесі рекреаційної діяльності і розміщення рекреаційних об'єктів.

Кардинальний поворот у розвитку географія туризму в Україні спостерігається із середини 90-х років ХХ ст. та початку ХХІ ст. Ця пов'язано в першу чергу із захистом докторських дисертацій М.П. Крачилом, О.О. Бейдиком, О.О. Любіцевою, та цілим рядом кандидатських дисертацій, а також виходом фундаментальних монографічних видань [1,2], та регіональних монографічних видань.

У монографії О.О. Бейдика систематизовано методологічні основи та вдосконалено методику дослідження рекреаційно-туристичних ресурсів, розширено уявлення про їх структуру; поглиблено понятійно-термінологічний апарат рекреаційної географії та географії туризму. Проведено ресурсно-рекреаційну оцінку та паспортизацію адміністративно-територіальних суб'єктів України, обґрунтовано її рейтингове рекреаційне районування.

Монографія О.О. Любіцевої [2], розглядає теорії, методологію і методику дослідження геопросторових аспектів розвитку ринку туристичних послуг, механізм та закономірності його функціонування і територіальної організації на різних ієрархічних рівнях. Основна увага приділена структурно-типологічними ознаками туристичного ринку, принципам його сегментації, умовам та чинникам формування і територіальної організації індустрії туризму як основи розвитку та територіальної організації національного ринку туристичних послуг України, що висвітлюються на тлі світогосподарських процесів на етапі глобалізації.

Отже, можна стверджувати, що вказані автори [1,2], поклали початок нових досліджень в Україні у галузі туризму, переосмислюючи напрацювання передніх епох, зумівши по-новому розглянути основні вузлові питання цієї проблематики, внісши ваговий внесок у формування міждисциплінарного напрямку туризмології.

Нові реалі сучасної рекреаційної науки дають підстави стверджувати, що предметом її вивчення є туристичний бізнес, а саме його геопросторова структура. Це у свою чергу значно розширює уявлення попередніх епох, коли рекреаційна географія орієнтується на ТРК.

Отже, рекреаційна географія є фундаментальною географічною дисципліною, а її місце в системі географічних, визначається великою динамічністю.

У відомій класифікації географічних наук за Е.Б. Алаєвим (1983), він виділяє такі рівні: географія (система наук), суспільна географія (родина наук), соціальна географія (комплекс наук (дисципліна), рекреаційна географія (галузь), географія туризму (розділ). У структурі суспільної географії О.І. Шаблій (2001) виділяє чотири блоки основних дисциплін і два блоки допоміжних, а також групу суміжних дисциплін, де в блоці основних дисциплін, а саме в соціальній географії виділяє рекреаційну географію.

Таким чином, рекреаційна географії входить до складу суспільної географії. Її існування можливе лише у поєднанні з іншими науковими і прикладними дисциплінами, а географія туризму є складовою частиною дисципліни "Рекреаційна географія".

Звідси, рекреаційна географія належить до сімейства суспільних спеціальних географічних наук, у яких цільовою функцією об'єкта й предмета вивчення є соціальна.

Одночасно, можна стверджувати, що системна робота в галузі рекреаційної географії лише розпочинається, очевидно, що з часом слід очікувати появи нових і вичерпних та всесторонньо опрацьованих праць.

Рекреаційна географія має реальний зміст лише у поєднанні з іншими науковими й прикладними дисциплінами, що вивчають різноманітні аспекти рекреації. Таких дисциплін чимало, хоча переважно вони є не сформованими науковими напрямками, а лише проблемною галуззю. До таких стикових дисциплін відносять проблемну галузь вивчення міст. Звісно, що вивчення рекреації міського населення є досить обширною темою. Наступною дисципліною яка є досить пов'язаною із вивченням та практичною організацією рекреаційною діяльністю є районне планування.

Багато дослідників висувають ідею супер науки туризмології. Туризмологія може бути лише науковим напрямком до якого входять дисципліни, що вивчають рекреаційну сферу. Тут необхідно пам'ятати, що становлення рекреаційної географії стало поштовхом розвитку або виникненню ряду рекреаційно-географічних та економічних напрямків (географія туризму, економіка туризму, регіональна рекреаційна географія, основи туризму, географія сфери обслуговування, туристичне країнознавство (краєзнавство), маркетинг у туризмі, менеджмент у туризмі, міжнародний туризм та інші).

Рекреаційна географія має тісні зв'язки і з негеографічними науками – українознавством, історією, культурологією, соціологією, педагогікою, психологією, екологією, природокористуванням, політологією, економікою, медициною та іншими. Географічне вивчення рекреації є лише одним із підходів. Тому дуже важливо дотримуватися таких базових підходів:

- у географічних дослідженнях не варто обмежуватися лише вузькою практичною орієнтацією, це зроблять інші науки;
- необхідно добре вивчати праці, присвячені дослідженню рекреації, іншими галузями знань;
- потрібно орієнтуватися на вивчення лише географічної специфіки рекреаційної діяльності, тобто її просторових аспектів і розміщення рекреаційних об'єктів.

Основними завданнями рекреаційної географії є виявлення об'єктивних закономірностей формування і розвитку рекреаційної діяльності та механізму їх дії у конкретних соціально-економічних і природних умовах конкретних країн та регіонів. Наступним важливим завданням є вивчення окремих видів і рангів рекреаційної діяльності із метою їх спеціалізації та рівня концентрації, встановлення оптимальних взаємозв'язків між їх підсистемами з метою надійного задоволення вимог рекреантів і створення комфортних умов для рекреаційної діяльності. Дуже важливим також є створення уявлень про форми і види рекреаційної діяльності про конкретні країни, регіони, підприємства.

Висновки.

1. Щодо формування наукової дисципліни "Рекреаційна географія", то вона появилася в США в 20-ті роки ХХ ст., а через 10-15 років у Франції, Англії, Японія. Закінчення Другої світової та відновлення економіки спонукало вчених різних країн, проводити дослідження за географічними аспектами туристичної діяльності.

2. Основи рекреаційної географії в Україні почали формуватися у середині 60-х років ХХ ст. На рубежі 60-их – 80-их років ХХ століття в Україні сформувалися основні центри дослідження у

галузі рекреаційної географії. Вони представлені нині університетськими містами Київ, Львів, Сімферополь, Чернівці, а також у Київському науково-дослідному і проектному інституті містобудування, Київському інженерно-будівельному інституті, Інституті географії НАН України.

3. Подальший розвиток теорії рекреаційної географії повинен проходити шляхом виявлення закономірностей геопросторової організації рекреаційної діяльності, виявлення її таксономічних одиниць, впливу системи чинників, обґрунтування ефективних рекреаційних утворень.

4. В Україні випущено ряд навчальних посібників з рекреаційної географії. Проводиться підготовка спеціалістів для туристичної сфери. Активізувалися дисертаційні дослідження у цій галузі. Все це звичайно позитивно впливає на розвиток рекреаційної географії.

5. Основними завданнями рекреаційної географії є виявлення об'єктивних закономірностей формування і розвитку рекреаційної діяльності та механізму їх дії у конкретних соціально-економічних і природних умовах конкретних країн та регіонів.

Література:

1. *Бейдик О.О.* Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методи аналізу, термінологія, районування. – К.: ВПЦ "Київ, ун-т", 2001. – 395 с.
2. *Любіцева О. О.* Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) – К.: "Альтерпрес", 2002. – 436 с.
3. *Павлов В.І., Черчик Л.М.* Рекреаційний комплекс Волині: теорія, практика, перспективи. Монографія. – Луцьк: Настир'я, 1998. – 124 с.
4. *Устименко Л.М., Афанасьєва І.В.* Історія туризму: Навч. посіб. – К.: Альтерпрес, 2005. – 320 с.
5. *Шаблій О.І.* Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. – 744 с.

Резюме:

Стецько Н. ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ РЕКРЕАЦИОННОЙ ГЕОГРАФИИ КАК НАУКИ.

Определены вопросы истории и современный уровень развития теоретических основ рекреационной географии. Рассмотрены особенности истории развития рекреационной географии. Раскрыты основные этапы становления рекреационной географии. Определены перспективы развития рекреационной географии в современных условиях.

Ключевые слова: рекреационная география, туристическая деятельность, рекреационные науки, территориально-рекреационные системы, научные исследования.

Summary:

Stetsko N. THE HISTORY OF DEVELOPMENT RECREATION GEOGRAPHY HOW SCIENCE.

Certainly question of history of development and modern level of theoretical bases of recreational geography. The basic features of history of development of recreational geography are considered. The basic stages of becoming of recreational geography are exposed. The prospects of development of recreational geography are drawn in modern terms.

Key words: recreational geography, tourist activity, recreational sciences, territorial-recreational systems, scientific researches.

Надійшла 23.11.2009р.